

प्रतिज्ञापत्र

मी प्रतिज्ञापूर्वक निवेदन करते की, "ग्रामीण समाजावर तंत्रज्ञानाचा परिणाम : कोल्हापूर जिल्हयातील परिते गावाचा अभ्यास" हा संशोधन प्रबंध मी स्वतः संशोधित केला असून तो यापूर्वी कोणत्याही विद्यापीठीय स्तरावर कोणतीही पदवी वा पदविका मिळवण्यासाठी सादर करण्यात आलेला नाही.

ठिकाण : कोल्हापूर

दिनांक : 30-6-2006

गीता व्ही. पाटील
संशोधिका

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, कु. गीता व्ही. पाटील हिने "ग्रामीण समाजावर तंत्रज्ञानाचा परिणाम : कोल्हापूर जिल्ह्यातील परिते गावाचा अभ्यास" ह्या शोधप्रबंधाचे संशोधन कार्य समाधानकारकरित्या पूर्ण केले आहे. कु. गीता व्ही. पाटील हिने माझ्या मार्गदर्शनाखाली स्वतंत्ररितीने हा शोधप्रबंध लिहिलेला असून तो इतर कोणत्याही विद्यापीठातील कोणत्याही अन्य परीक्षेसाठी सादर केलेला नाही.

सदरचा शोधप्रबंध शिवाजी विद्यापीठाच्या एम्. फिल. (समाजशास्त्र) पदवी परीक्षेसाठी सादर करण्यास माझी अनुमती आहे.

ठिकाण : कोल्हापूर

दिनांक : 30/12/2006

डा. आर. एन. साळवे
संशोधन मार्गदर्शक

ऋणनिर्देश

"ग्रामीण समाजावर तंत्रज्ञानाचा परिणाम : कोल्हापूर जिल्हयातील परिते गावाचा अभ्यास" या विषयावर लघुशोधनिबंध लिहित असताना विषयाच्या निवडीपासून अखेरपर्यंत माझे आदरणीय मार्गदर्शक डॉ. आर. एन. साळवे, प्राध्यापक, समाजशास्त्र विभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर यांचे फार मोठे मोलाचे सहकार्य लाभले. त्यांनी मला वेळोवेळी मार्गदर्शन करून लघुशोधनिबंध पूर्ण करण्यास प्रोत्साहन दिले. त्यांच्या सहकार्यामुळेच मी हा लघुशोधनिबंध सादर करू शकले. त्याबद्दल त्यांची मी अत्यंत ऋणी आहे.

शिवाजी विद्यापीठाच्या समाजशास्त्र विभागाचे विभागप्रमुख डॉ. जे. बी. अंबेकर तसेच डॉ. आर. बी. पाटील, डॉ. सर्जेराव आ. साळुंखे, प्रा. डी. श्रीकांत, कु. सुजाता गोखले या सर्वांनी मला या लघुशोधनिबंधासाठी वेळोवेळी जे मार्गदर्शन केले त्याबद्दल मी त्यांची आभारी आहे.

माझा लघुशोधनिबंध पूर्ण करण्यास माझ्या संवेदनशील मनाला जिने नेहमीच प्रेरणा दिली, मला घडविण्यास मोलाचे योगदान दिले अशी माझी प्रिय आजी 'ईटाआई' हिच्या आशीर्वादाने मी हा शोधनिबंध पूर्ण करू शकले. आज ती माझ्याबरोबर नसली तरी जीवनात कोणतेही कार्य करण्यासाठी प्रेरणादायी ठरेल. तेव्हा मी माझ्या आजीच्या स्मृतीस हा शोधनिबंध अर्पण करते.

माझा लघुशोधनिबंध हा आई-वडिलांच्या आशीर्वादाने व भाऊ-बहिण व माझ्या पतीच्या सहकार्यामुळेच पूर्ण करू शकले. मी या सर्वांच्या उपकाराची परतफेड न करता त्यांच्या ऋणात राहणे हेच माझे आद्य कर्तव्य समजते.

माझा हा लघुशोधनिबंध पूर्ण करण्यासाठी ज्यांनी मला वेळोवेळी आर्थिक साहाय्य केले व मानसिक आधार देवून मोलाचे सहकार्य केले आहे असे माझे सर्व काका-काकी यांचे मी मनापासून आभार मानते. माझ्या सासरची सर्व माणसे तसेच ज्यांचे हा लघुशोधनिबंध पूर्ण करण्यासाठी अप्रत्यक्षरित्या सहकार्य लाभले आहे अशा सर्वांचे मी आभार मानते.

माझा हा लघुशोधनिबंध पूर्ण करण्यासाठी माझे सहकारी मित्र विजय पाटील, व्ही. के. मोरे, प्रिया चोरगे, मीना गायकवाड मॅडम, सुनिल पोकर्णकर, सूर्यकांत पाटील, अर्चना, प्रतिमा, फैमिदा, जयश्री, निलम, पूनम, राणी, चिवू, संतोषदादा या सर्वांचे मला वेळोवेळी सहकार्य मिळाले त्याबद्दल मी या सर्वांची आभारी आहे.

परिते खेड्यातील संशोधनासाठी निवड केलेल्या सर्व उत्तरदात्या सदस्यांनी मला आपला बहुमोल वेळ दिला त्याबद्दल मी त्यांची ऋणी आहे. तसेच परिते गावातील ग्रामपंचायतीतील क्लार्क, गावातील तलाठी यांनी केलेल्या सहकार्याबद्दल मी त्यांची आभारी आहे.

एम. फिल. पदवीच्या सुयशाकडे वाटचाल करित असताना ज्यांनी ज्यांनी मला आनंदाने, जिव्हाळ्याने, सहृदयतेने मोलाचे सहकार्य केले व प्रोत्साहन दिले त्या सर्वांची मी ऋणी व मनःपूर्वक आभारी आहे.

या लघुशोधनिबंधाचे काम अत्यंत तत्परतेने व आकर्षक पद्धतीने टंकलिखित करून बांधणी करणाऱ्या प्राजक्ता टायपिंग अँड झेरॉक्स सेंटरच्या सौ. सुषमा संजय पसारे यांची मी आभारी आहे.

शेवटी या शोधनिबंधाच्या कामामध्ये जाणता अजाणता साहाय्यभूत ठरलेल्या सर्वांची मी आभारी आहे.

धन्यवाद!

गीता व्ही. पाटील

अ नु क्र म णि का

प्रकरण क्रमांक	तपशील	पृष्ठ क्रमांक
	प्रतिज्ञापत्र	ii
	प्रमाणपत्र	iii
	ऋणनिर्देश	iv
	सारणी सूची	v
पहिले	प्रस्तावना	१ - १६
दुसरे	अभ्यासाची पद्धती व परिते खेडेगावची सर्वसामान्य माहिती	१७ - २३
तिसरे	परिते खेड्यातील शेतीविषयक तंत्रज्ञानाचा अभ्यास	२४ - ३८
चौथे	परिते खेडेगावातील इतर उद्योगधंदे व त्यामध्ये वापरल्या जाणा-या तंत्रज्ञानाचा अभ्यास	३९ - ४६
पाचवे	परिते खेड्यातील दळणवळणविषयक तंत्रज्ञानाचा अभ्यास	४७ - ६१
सहावे	परिते खेड्यातील कुटुंबावर तंत्रज्ञानाचा होणारा परिणाम	६२ - ८७
सातवे	निष्कर्ष व सूचना	८८ - १०४
	संदर्भ ग्रंथ सूची	१०५ - १०६

सारणी सूची

सारणी क्रमांक	तपशील	पान क्रमांक
३.१	शेती असणा-या उत्तरदात्यांचे वर्गीकरण	२५
३.२	शेती असणा-या उत्तरदात्यांचे एकरनुसार वर्गीकरण	२५
३.३	शेतीच्या प्रकारानुसार उत्तरदात्यांचे वर्गीकरण	२६
३.४	शेतीमध्ये आधुनिक यंत्राचा वापर करणा-या कुटुंबाची टक्केवारी	२७
३.५	कोणकोणती यंत्रे स्वतःची आहेत	२८
३.६	वेळेनुसार आधुनिक यंत्रे भाड्याने घेता काय	२९
३.७	शेतीला पाणी देण्यासाठी वापरली जाणारी माध्यमे	३१
३.८	शेतीला पाणी देण्याची साधने कोणती	३२
३.९	ऊस पीकापासून झालेला फायदा/तोटा	३४
४.१	शेती बरोबर इतर उद्योग करणा-या उत्तरदात्यांच्या कुटुंबाची टक्केवारी	४०
४.२	उद्योगधंदा परंपरागत आहे काय?	४१
४.३	परंपरागत उद्योगधंदयामध्ये नवीन तंत्रज्ञान वापरत आहात काय?	४२
४.४	परंपरागत उद्योगधंदयामध्ये नवीन तंत्रज्ञानाचा फायदा होतो काय?	४३
४.५	नवीन तंत्रज्ञानाचा वापर कशाप्रकारे होत आहे?	४४
५.१	वाहनांचे प्रकारानुसार वर्गीकरण	४८
५.२	वाहनांचा उपयोग विविध उत्तरदात्यांच्या कुटुंबांना कशा प्रकारे होत आहे याविषयीचे वर्गीकरण	४९

५.३	पत्रव्यवहार करणा-या कुटुंबाचे वर्गीकरण	५१
५.४	टेलिफोन असणा-या उत्तरदात्यांचे वर्गीकरण	५२
५.५	टेलिफोनवरून संपर्क साधणा-या उत्तरदात्यांचे वर्गीकरण	५२
५.६	घरी रेडिओ असणा-या उत्तरदात्यांचे वर्गीकरण	५४
५.७	कुटुंबामध्ये रेडिओ किती वेळ ऐकला जातो	५४
५.८	रेडिओवरील विविध कार्यक्रम ऐकणा-या उत्तरदात्यांच्या कुटुंबाची टक्केवारी	५५
५.९	घरी टीव्ही असणा-या उत्तरदात्यांचे वर्गीकरण	५५
५.१०	टीव्ही किती वेळ पाहिला जातो याचे वर्गीकरण	५६
५.११	टीव्हीवरील विविध कार्यक्रम पाहणा-या कुटुंबाचे वर्गीकरण	५७
५.१२	घरी वर्तमानपत्र असणा-या उत्तरदात्यांचे वर्गीकरण	५८
५.१३	वर्तमानपत्र वाचणा-या उत्तरदात्यांचे वर्गीकरण	५८
५.१४	रेडिओ, टीव्ही व वर्तमानपत्र या साधनामुळे विचारात बदल झालेल्या उत्तरदात्यांचे वर्गीकरण	५९
६.१	वयानुसार उत्तरदात्यांचे वर्गीकरण	६०
६.२	शिक्षणानुसार उत्तरदात्यांचे वर्गीकरण	६३
६.३	जातीनुसार उत्तरदात्यांचे वर्गीकरण	६३
६.४	उत्पन्नानुसार उत्तरदात्यांचे वर्गीकरण	६४
६.५	कुटुंबानुसार उत्तरदात्यांचे वर्गीकरण	६५
६.६	घराच्या स्वरूपानुसार उत्तरदात्यांचे वर्गीकरण	६५
६.७	कुटुंबातील व्यवहार कोण पहात आहे याचे लिंगानुसार वर्गीकरण	६६

६.८	कॉस्मेटिक वस्तु वापरणा-या उत्तरदात्यांचे वर्गीकरण	६७
६.९	कास्मेटिक वस्तु न वापरणा-या कुटुंबाच्या कारणांचे वर्गीकरण	६८
६.१०	शहराशी संपर्क असणा-या कुटुंबाची टक्केवारी	६९
६.११	शहराशी संपर्क असल्याची कारणे	६९
६.१२	स्थलांतराचे प्रमाण	७०
६.१३	स्थलांतराचे क्षेत्र	७०
६.१४	मुलांना शिक्षण देणा-या उत्तरदात्यांच्या कुटुंबाचे वर्गीकरण	७१
६.१५	शैक्षणिक स्तरानुसार शिक्षण देणा-या उत्तरदात्यांच्या कुटुंबाचे वर्गीकरण	७२
६.१६	शिक्षण घेत नसणा-या कुटुंबाची कारणमीमांसा	७२
६.१७	उत्तरदात्यांच्या कुटुंबातील नोकरी करणा-या सदस्यांची टक्केवारी	७३
६.१८	ग्रामीण व शहरी भागात नोकरी करणा-या उत्तरदात्यांच्या कुटुंबातील सदस्यांची टक्केवारी	७४
६.१९	वेगवेगळ्या ठिकाणी नोकरी करणा-या सदस्यांची टक्केवारी	७४
६.२०	विजेचा वापर करणा-या उत्तरदात्यांचे वर्गीकरण	७५
६.२१	विजेच्या वापरानुसार कुटुंबाचे वर्गीकरण	७६
६.२२	कोणकोणत्या वस्तू कुटुंबामध्ये आहेत त्याचे वर्गीकरण	७७
६.२३	परंपरागत साधनाला पर्याय म्हणून ही साधने सोयीस्कर वाटतात काय याबद्दलची मते	७७
६.२४	स्वयंपाकासाठी चुलीव्यतिरिक्त इतर साधने वापरणा-या कुटुंबांची वर्गवारी	७८

६.२५	परंपरागत साधनाला पर्याय म्हणून ही साधने सोयीस्कर वाटतात का याबद्दलची मते	७९
६.२६	घरी स्वयंपाकासाठी लागणारे पीठ कोतून दळून आणले जाते	८०
६.२७	गिरणीतून आठवड्यातून किती दिवसातून पीठ आणले जाते	८०
६.२८	दूधसंस्थेचा फायदा झालेल्या कुटुंबाची टक्केवारी	८१
६.२९	गावातील पतसंस्थेचा फायदा झालेल्या कुटुंबाची टक्केवारी	८२
६.३०	बँकेचा कोणकोणत्या कारणासाठी उपयोग झाला आहे याची टक्केवारी	८३
६.३१	सहकारी साखर कारखान्याचा फायदा होणा-या कुटुंबांचे वर्गीकरण	८४
६.३२	कोणत्या कारणामुळे सहकारी साखर कारखान्याचा उपयोग होतो याबद्दल उत्तरदात्यांची मते	८५
६.३३	खालीलपैकी कोणकोणत्या सहकारी संस्थांचा आपणास फायदा होत आहे याबद्दलची उत्तरदात्यांची मते	८५